

**SINFLAR KESIMIDAGI O'QUVCHILAR YOSH XUSUSIYATLARINING  
TASVIRIY FAOLIYATDAGI FARQLARI**

**Abduqaxorova Muslimaxon Mirzabaxrom qizi**

*Andijon davlat pedagogika instituti Magistratura bo'limi Tasviriy san'at yo'nalishi 2-  
bosqich magistranti [abduqahhorovamuslima11@gmail.com](mailto:abduqahhorovamuslima11@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada sinflar kesimida o'quvchilarning yosh xususiyatlari hamda ularning tasviriy faoliyatdagi namoyon bo'lishi ilmiy-pedagogik jihatdan ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda boshlang'ich ta'lim bosqichidagi o'quvchilarning psixologik va fiziologik rivojlanish xususiyatlari, tasviriy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, ijodiy fikrlashi, tasvir yaratish ko'nikmalari hamda yoshga bog'liq individual farqlari o'rganiladi. Shuningdek, turli sinf o'quvchilarining rasm chizish jarayonidagi tasviriy ifoda vositalaridan foydalanish darajasi, rang tanlovi, kompozitsion yechimlari va ijodiy yondashuvlari o'zaro taqqoslanadi. Tadqiqot natijalari tasviriy san'at darslarini o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish, samarali pedagogik metodlarni tanlash hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Yosh xususiyatlari, tasviriy faoliyat, tasviriy san'at, boshlang'ich ta'lim, o'quvchilar, ijodiy qobiliyat, psixologik rivojlanish, pedagogik yondashuv, sinflar kesimi, rasm chizish, kompozitsiya, rang idroki, vizual tafakkur.

Hozirgi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning yoshiga mos psixologik, fiziologik va intellektual rivojlanish darajasini inobatga olish ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish hamda badiiy tafakkurini yuksaltirishda muhim ahamiyatga egadir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tasviriy faoliyati yosh o'sishi bilan bosqichma-bosqich takomillashib boradi. Har bir sinf o'quvchilarining kuzatuvchanligi, tasavvuri, ranglarni idrok etishi, kompozitsion fikrlashi va tasvir yaratish ko'nikmalari o'ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega. Shu sababli tasviriy san'at mashg'ulotlarini tashkil etishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini chuqur tahlil qilish va ularga mos metod hamda usullardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Mazkur maqolada sinflar kesimida o'quvchilarning yosh xususiyatlarining tasviriy faoliyatdagi namoyon bo'lishi, ularning ijodiy rivojlanish bosqichlari hamda yoshga xos farqlarning tasviriy faoliyat natijalariga ta'siri ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari tasviriy san'at darslarini takomillashtirish, o'qitish metodikasini yosh xususiyatlariga moslashtirish va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturidagi o'quvchilarning kompetentsiyalariga qo'yiladigan talablarda o'quvchilar shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch kompetentsiyalarini shakllantirish, lozimligi belgilab qo'yilgan. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning yoshlik davrida olinadigan bilimlar xususida "Bolalarni yoshligidan ma'nan va jismonan yetuk shaxs etib tarbiyalash maqsadida maktablarni badiiy adabiyotlar bilan ta'minlash, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda musiqa, tasviriy san'at va jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga yangi mazmun berish muhimdir" degan so'zlari bejiz emas.

Tasviriy san'at o'qituvchilari dolzarb vazifalaridan biri - bu bolalarga o'quv jarayonini tashkil etishda bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini bilishi, ularni tasviriy faoliyatdagi farqlarning namoyon bo'lishini aniqlash va o'lchash qobiliyatidir.

O'quvchilarni o'qitishda ularning aqliy zakovatini hisobga olish ham muhimdir. Bu sifatlarini ham uch darajaga bo'lish mumkin:

1. Aqli zakovati yuqori darajada shakllangan o'quvchilar boshqalardan materiallarni erkin tahlil qilishlari, muhim jihatlarini ajrata olishlari, tez umumlashtira olishlari va mavhum (abstrakt) fikr yurita olishlari, yangi tushunchalarni tez anglab olishlari bilan farqlanadilar. Yuqori darajada aqliy zakovati shakllangan o'quvchilar nihoyatda murakkab tuzilishdagi materiallarni tahlil qilishda qiyinchiliklarni his etadilar.

2. O'rtacha aqliy zakovatli o'quvchilar o'quv materiallarini hamda ularning muhim sifatlarining tahlilida qiynaladilar. Biroq, ular o'qituvchi yordamida topshiriqlarni bajara oladilar.

3. Aqli-zakovati past o'quvchilar o'quv materiallari tahlilida tushuncha, umumlashtirish, mavhumlashtirishning muhim sifatlarini ajrata olmaydilar.

Topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi katta ahamiyat kasb etadi. Mustaqil fikrlash jarayonida topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklarni mustaqil ravishda hal etishlari, qo'yilgan vazifalariga javob topa olishlari bilan belgilanadi. Ular o'quvchilar faoliyatida turlicha shaklda ifodalanadi. Ayrim o'quvchilar vazifalarni bajarishda turli yo'llarni izlaydilar, muammoning yechimini asoslashga harakat qiladilar. Boshqalar qiyinchilik sezishlari bilanoq darrov o'qituvchiga, o'rtoqlariga murojaat qiladilar. Yana boshqa toifadagi o'quvchilar qiyinchilikka duch kelishlari bilan taslim bo'lib qo'ya qoladilar va o'ylashdan to'xtaydilar.

Maktab yoshi o'quvchilarda har qanday o'tish davri singari, yashirin imkoniyatlarga boy davrdir. Bu davrda bolalarga o'z vaqtida rivojlanishi uchun muhim bo'lgan tasviriy san'atdan bilim va ko'nikmalar berilishi zarurdir. Ko'plab individual psixologik xususiyatlar maktab yoshidagi o'quvchilarda shakllanadi va rivojlanadi. Hozirgi kunda psixologiya fani shu muammo yuzasidan keng qamrovga ega bo'lgan, tasviriy san'at o'qituvchisi uchun o'quvchilar bilan ishlashda zarur bo'lgan bilimlarga, boy materiallarga egadir. Tasviriy san'atdan bolaning psixologik tuzilishi diqqatni, xarakterni, qobiliyatini, temperamentini, kognitiv jarayonlar va hissiyotlar jarayonining xususiyatlarini mukammal bilish zarurdir.

Kichik maktab yoshi davri (7-8 yosh) bolaning hayotidagi muhim davr bo'lib maktabga qabul qilinishi bilan belgilanadi. Maktabga kirgan bola avtomatik ravishda odamlar o'rtasidagi munosabatlar tizimida yangi o'rin egallaydi, u ta'lim faoliyati bilan bog'liq doimiy majburiyatlarga ega bo'la boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tasviriy faoliyati qat'iy ravishda maqsadga muvofiqlashtirilgandir. Birinchidan, o'quvchilar tasvirlash malakasini egallashlarini, tasviriy san'atning elementar asoslaridan ancha katta hajmda bilimni o'tirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi.

V.A.Krutetskiyning ta'kidlashicha, "Bola maktabga borishi bilan odatda, jismoniy va psixologik jihatdan o'qishga tayyor bo'ladi. Uning idrokining o'tkirligi va yangiligi, qiziquvchanligi va yorqin tasavvurlari barchaga ma'lum. Uning e'tibori allaqachon uzoq va barqaror bo'lib, bu o'yinlarda, rasm chizishda, modellashtirishda, elementar qurilishda yaqqol namoyon bo'ladi".

I sinf o'quvchilari N.Rostovtsev fikricha bu yoshdagi bolalar avval sxematik tasvirlar, alohida ob'ektlar, so'ng asosan xotiradan "hayolan" kompozitsiyalar ishlaydilar. Bolalar ob'ektlarning asosiy rangi va shaklini yetkazishga, o'lchamlari bo'yicha taqqoslashga, ular chizgan rasmlari "chiroyli" bo'lishiga harakat qilishadi. Masalan, uyning tomi turli xil ranglar bilan bo'yalgan bo'ladi yoki qizni yorqin libosdagi ranglarda chizishadilar. Odamni tasvirlashda esa bu yosh uchun eng qiyin ob'ektlardan biridir. Inson shakli rasmlarda odatda bosh, oyoq, qo'l, tanani juda umumlashtirilgan holatda tasvirlaydi. Tana oval yoki uchburchak shaklida chizilib, oyoqlari uchburchakning burchaklaridan pastga, qo'llar yelkaga emas, tananing o'rtasiga bog'langan bo'ladi. Agar bola otda chavandozni yon tarafdin chizgan bo'lsa, u holda odamning ikkita oyog'i va ikki ko'zi profilda tasvirlanadi. Nisbatlar buzilgan. Bu yoshdagi bolalar rasmlarida ko'rganini emas, balki bilgan narsalarini chizadilar. O'quv yilining boshida birinchi sinf o'quvchilari barcha predmetlarni bitta gorizontol chiziq bo'yicha chizishadi. Bundan tashqari, odam va uylar oldidan (frontal) suratda, mashina va hayvonlar esa yondan (profil) chiziladi.

Boshlang'ich ta'lim davri bolaning bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy sifatlari va ijodiy tafakkuri jadal rivojlanadigan bosqichi hisblanadi. Mazkur davrda tasviriy faoliyat nafaqat estetik didni shakllantirish, balki kuzatuvchanlik, tafakkur, xotira, tasavvur va mayda motorikani rivojlantirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli tasviriy san'at darslarini tashkil etishda har bir sinf o'quvchisining yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim pedagogik talab hisoblanadi.

1-sinf o'quvchilari tasviriy faoliyat jarayonida ko'proq emotsional taassurotlariga tayanadilar. Ularning rasmlarida predmetlarning real shakli va proporsiyasidan ko'ra, mazmunni ifodalashga intilish ustun bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar ranglarni hissiy holatiga qarab tanlaydi, yorqin va kontrast ranglardan keng foydalanadi. Chiziqlar sodda, kompozitsiya esa oddiy tuzilishga ega bo'ladi. O'qituvchining namoyishi va namunasi ular uchun muhim metodik vosita hisoblanadi. 2-sinf o'quvchilarida kuzatuvchanlik va tahliliy fikrlash asta-sekin rivojlanadi. Natijada ular predmetlarning shakli, hajmi va rangini aniqroq

tasvirlashga harakat qiladilar. Tasviriy faoliyat davomida asosiy va ikkilamchi ranglarni farqlash, geometrik shakllardan foydalanish hamda sodda kompozitsiyalar tuzish ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchilarning mustaqil ishlashga bo'lgan qiziqishi ortib boradi.

3-sinfda o'quvchilarning tasviriy tafakkuri yanada rivojlanadi. Ular tabiat hodisalari, inson qiyofasi va atrof-muhitni kuzatish orqali tasvirlashga ko'proq e'tibor beradilar. Rasm chizishda fazoviy tasavvur, predmetlarning o'zaro joylashuvi, perspektivaning boshlang'ich elementlari hamda yorug'-soya munosabatlarini ifodalashga intilish kuzatiladi. Ushbu bosqichda ijodiy topshiriqlar va muammoli vaziyatlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. 4-sinf o'quvchilari esa tasviriy faoliyatda nisbatan yuqori darajadagi ijodiy mustaqillikka ega bo'ladilar. Ular kompozitsiyani ongli ravishda rejalashtirish, rang uyg'unligini saqlash, tasvirning mazmunini chuqurroq ifodalash va badiiy vositalardan maqsadga muvofiq foydalanishga harakat qiladilar. O'quvchilar turli materiallar – akvarel, guash, rangli qalam, flomaster va kollaj texnikalaridan foydalanish orqali ijodiy tajribalar o'tkazishga qiziqish bildiradilar.

O'quvchilarning yoshiga mos psixologik rivojlanish darajasi tasviriy faoliyat natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kichik yoshdagi bolalarda tasvirlash jarayoni ko'proq o'yin faoliyati bilan bog'liq bo'lsa, yuqori sinflarga o'tgan sari ijodiy faoliyat ongli va maqsadli xarakter kasb eta boshlaydi. Shu sababli dars jarayonida metod va topshiriqlarni murakkablik darajasi bo'yicha bosqichma-bosqich tashkil etish ta'lim samaradorligini oshiradi. Shuningdek, individual farqlar ham tasviriy faoliyat natijalarida muhim o'rin tutadi. Ayrim o'quvchilar ranglarni his etish, kompozitsiya tuzish yoki tasavvur asosida rasm yaratishda yuqori natijalarni namoyon etsalar, boshqalari kuzatish asosida ishlashda muvaffaqiyatli bo'ladilar. O'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyatini aniqlab, differensial yondashuv asosida ishlashi maqsadga muvofiqdir.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari ularning tasviriy faoliyatdagi ishtiroki, ijodiy fikrlashi hamda badiiy ifoda imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir yosh bosqichida bolalarning psixologik, fiziologik va intellektual rivojlanish darajasi turlicha bo'lgani sababli, ularning rasm chizish jarayonidagi yondashuvi, rang tanlashi, kompozitsion yechimlari va tasviriy vositalardan foydalanish darajasi ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda tasviriy faoliyat orqali o'quvchilarning tasavvuri, kuzatuvchanligi, estetik didi, mayda motorikasi va ijodiy tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanib boradi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, 1-sinf o'quvchilari tasviriy faoliyatda ko'proq hissiy-emotsional yondashuvni namoyon etsalar, yuqori sinflarga o'tgan sari ularning tasvirlari aniqroq, mazmunliroq va mantiqiy jihatdan mukammallashib boradi. 3–4-sinflarda o'quvchilarda kompozitsiyani ongli tashkil etish, rang uyg'unligini saqlash, predmetlarning shakli va fazodagi joylashuvini to'g'ri ifodalash, ijodiy g'oyalarni mustaqil amalga oshirish kabi ko'nikmalar sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayonining samaradorligini yana bir bor isbotlaydi.

Tasviriy san'at darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha ishlari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Milliy va jahon tasviriy san'ati namunalaridan samarali foydalanish esa o'quvchilarda estetik madaniyatni, milliy qadriyatlarga hurmatni, badiiy didni hamda madaniy merosga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etayotgani tasviriy san'at fanini o'qitishda ham yangi metodik yechimlarni talab etmoqda. O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan tasviriy faoliyat nafaqat badiiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki ularning muloqot madaniyati, tanqidiy va kreativ fikrlashi, muammoni hal etish qobiliyati hamda hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sinflar kesimida o'quvchilarning yosh xususiyatlarini chuqur o'rganish va ular asosida tasviriy san'at darslarini ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Yoshga mos metod va vositalarni tanlash, ijodiy muhit yaratish, individual yondashuvni ta'minlash hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning badiiy tafakkuri, estetik dunyoqarashi va ijodiy salohiyatini yanada rivojlantirish mumkin. Bu esa kelajakda ma'naviy barkamol, estetik didi yuksak, ijodkor va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashga munosib hissa qo'shadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Bulatov S.S. Tasviriy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 256 b.
2. Hasanov R., Xayrov R. O'quvchi qobiliyati, tashxis va tabaqalashtirilgan ta'lim. // Maktab va hayot.- 2010. -N27-8 (75-76)
3. Xasanov R.R. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 224 b.
4. Tasviriy san'at. Umumiy O'rta ta'lim maktablaring 5-sinfi uchun darslik / Kuziev T., Abdiraslov A., Nurtoev O'., Sulaymonov A. — T.: O'zbekiston.2015. -128 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi -T.: Lex.uz. 2019.
6. Begmatov A. "O'qituvchida kreativ yondashuv madaniyatini shakllantirish". // "Xalq ta'limi", 2020
7. Islomova Z. "Pedagogik texnologiyalar asosida ijodiylikni shakllantirish". – 2021.